

RODITELJSKO PONAŠANJE I OBITELJSKA KLIMA U OBITELJIMA SAMOHRANIH MAJKA

Gordana KERESTEŠ
Filozofski fakultet, Zagreb

UDK: 159.932-055.26
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1. 2. 2001.

Cilj je ovoga rada ispitati utjecaj strukture obitelji, odnosno samohranoga majčinstva na djetetove i majčine procjene ukupne obiteljske klime i tri dimenzije majčina roditeljskog ponašanja (prihvaćanje djeteta, psihološka kontrola, bihevioralna kontrola) te provjeriti interakcijski utjecaj spola djeteta i obiteljske strukture na majčinu i djetetovu percepciju ispitivanih obiteljskih procesa. Dodatni je cilj utvrditi stupanj povezanosti majčinih i djetetovih procjena te provjeriti je li struktura obitelji moderator te povezanosti. Uzorak se sastojao od 795 djece rane adolescentne dobi (697 iz obitelji s oba roditelja, 98 iz obitelji samohranih majka) i 553 majke (487 iz obitelji s oba roditelja, 66 samohranih). Rezultati su pokazali da struktura obitelji nema utjecaja na djetetovu percepciju majčina roditeljskog ponašanja i obiteljske klime. Međutim, u načinu na koji samohrane majke i majke iz obitelji s oba roditelja percipiraju ispitivane obiteljske procese utvrđene su određene razlike. Najveća razlika opažena je u majčinoj samopercepciji kontrole djetetova ponašanja, pri čemu su samohrane majke izvijestile o slabijoj kontroli od majka iz obitelji s oba roditelja. Slično tome, samohrane su majke i svoju psihološku kontrolu djeteta procijenile nešto slabijom od majka iz tradicionalnih obitelji. Utvrđen je također i značajan interakcijski utjecaj spola djeteta i strukture obitelji na majčinu percepciju obiteljske klime te granično značajan utjecaj ove interakcije na majčinu percepciju prihvaćanja djeteta. Korelacije između majčinih i djetetovih procjena općenito su umjerene veličine, a struktura obitelji pokazala se značajnim moderatorom te povezanosti jedino za procjene ukupne obiteljske klime.

Gordana Keresteš, Odsjek za psihologiju,
Filozofski fakultet, Lučićeva 3, 10000 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: gordana.kerestes@ffzg.hr

UVOD

U Hrvatskoj, kao i u velikom broju zemalja Zapadnoga svijeta, u posljednjih nekoliko desetljeća bilježi se stalan porast broja obitelji sa samo jednim roditeljem, većinom majkom. Prema podacima Državnoga zavoda za statistiku, godine 1991. u našoj je zemlji od ukupno 1 367 106 obitelji njih 169 659 (12,41 posto) bilo sa samo jednim roditeljem, od čega 140 134 (10,25 posto) obitelji samohranih majka te 29 525 (2,16 posto) obitelji samohranih očeva (Vlada Republike Hrvatske, 1999.).

Najčešći uzroci odsutnosti oca iz obitelji su rastava braka, udovištvo te pojava sve većega broja žena koje rađaju djecu izvan braka (Akrap, 1999.; Barber i Eccles, 1992.). Rastava braka pritom je puno učestaliji od druga dva uzroka, zbog čega se u postojećoj literaturi učinci samohranoga roditeljstva vrlo često izjednačuju s učincima rastave braka. Godine 1996. i 1997. u Hrvatskoj je na svakih 1000 zaključenih brakova bilo oko 150 rastavljenih (Akrap, 1999.), pri čemu su većinu rastavljenih brakova činili oni s jednim ili većim brojem djece. U razdoblju između 1983. i 1997. godine od svih rastavljenih brakova u Hrvatskoj njih 62,3 posto bili su brakovi s djecom (Akrap, 1999.).

Dosadašnja istraživanja samohranoga roditeljstva i/ili rastave braka većinom su bila usmjerena ka utvrđivanju njihovih učinaka na djetetov razvoj i ponašanje (pregled tih istraživanja može se pronaći npr. u Amato i Keith, 1991. ili Barber i Eccles, 1992.). U novije se vrijeme, međutim, pojavljuje sve veći interes za istraživanje obiteljskih procesa u obiteljima samohranih majka. Pretpostavlja se, naime, da struktura obitelji značajno utječe na obiteljske procese te da obiteljski procesi imaju važnu posredujuću ulogu u određivanju učinaka strukture obitelji na dječje ponašanje i razvoj (Barber i Eccles, 1992.; Belsky, 1984.; Martin i Colbert, 1997.; McLoyd i sur., 1994.).

Obitelj je najznačajniji i najneposredniji okolinski sustav koji utječe na čovjekov razvoj (Bronfenbrenner, 1977., 1986.). U konceptualizaciji obiteljskih procesa najčešće se razlikuje funkcioniranje čitave obitelji od dijadičnih odnosa između pojedinih članova obitelji – odnosa između bračnih partnera, odnosa između roditelja i djeteta te odnosa među braćom (Cox i Paley, 1997.; Gable, Belsky i Crnic, 1992.; Parke i Buriel, 1997.). Struktura obitelji može utjecati i na dijadične odnose i na procese koji se događaju na razini čitave obitelji. Pri razmatranju učinaka samohranoga roditeljstva majčino roditeljsko ponašanje i ukupna obiteljska klima pojavljuju se kao važne varijable. Te su varijable i predmet istraživanja ovoga rada.

Zbog iznimne složenosti obiteljskih procesa i teškoća u njihovoj operacionalizaciji, u suvremenoj je literaturi prisutan golem broj različitih konstrukata i instrumenata namijenje-

nih njihovu mjerenju. Kad je riječ o roditeljskom ponašanju, na temelju brojnih istraživanja specifičnih oblika roditeljskoga ponašanja i odgojnih postupaka te pokušaja utvrđivanja temeljnih dimenzija roditeljstva danas prevladava gledište prema kojem se roditeljsko ponašanje može opisati dvjema bipolarnim dimenzijama – prihvaćanjem (koje se naziva još i emocionalnošću, toplinom, podrškom, ljubavlju, responzivnošću ili njegovanjem) i kontrolom (Maccoby i Martin, 1983.; Parke i Buriel, 1997.). Status dimenzije prihvaćanja pritom je prilično čvrst i ona se najopćenitije može odrediti emocijama koje roditelj doživljava i pokazuje u svojem odnosu s djetetom. Prihvaćajući i emocionalno topli roditelji osjećaju ljubav prema svojem djetetu, prijateljski su raspoloženi prema njemu i posvećuju mu puno pažnje te različitim oblicima svojega ponašanja takve osjećaje djetetu pokazuju (čestim osmjehivanjem, strpljivim i prijateljskim razgovorom, nastojanjem da se stvari promotre iz djetetove perspektive, ohrabriranjem, pohvalama, zajedničkim aktivnostima). Odbijajući ili emocionalno hladni roditelji neprijateljski su raspoloženi prema djetetu, zanemaruju ga i kritiziraju te, općenito, u odnosu s djetetom pokazuju malo pozitivnih emocija. Za razliku od dimenzije prihvaćanja, status dimenzije kontrole puno je nesigurniji i upitno je može li se zapravo govoriti o jedinstvenoj dimenziji roditeljske kontrole. Značajan broj istraživanja ukazuje, naime, na potrebu razlikovanja dviju različitih vrsta roditeljske kontrole – psihološke i bihevioralne – koje, čini se, imaju i različit utjecaj na dječji razvoj (Armentrout i Burger, 1972a; 1972b; Burger i Armentrout, 1971.; Barber, 1996.; Barber i sur., 1994.; Keresteš, 1999.; Lau i Cheung, 1987.; Schludermann i Schludermann, 1970.; 1983.; Steinberg i sur., 1992.). Psihološka kontrola pritom se odnosi na roditeljeve pokušaje kontroliranja djetetova psihološkog i emocionalnog svijeta, a sastoji se od onih postupaka koji onemogućuju razvoj djetetove psihološke nezavisnosti i samostalnosti, kao što su izazivanje osjećaja krivice ili uskraćivanje ljubavi. Bihevioralna se kontrola odnosi na roditeljeve pokušaje reguliranja djetetova ponašanja, osobito nepoželjnog, a svodi se uglavnom na određivanje granica i pravila ponašanja. Barber i suradnici (1994.) pokazali su da je snažna roditeljska psihološka kontrola povezana s internaliziranim problemima u adolescenata (anksioznošću i depresivnošću), a slaba je bihevioralna kontrola povezana s eksternaliziranim problemima (agresivnošću, delinkvencijom, uporabom droga). U ovom radu razmatraju se sve tri opisane dimenzije roditeljskoga ponašanja – majčino prihvaćanje, majčina psihološka kontrola i majčina bihevioralna kontrola.

Na razini funkcioniranja čitave obitelji obiteljske je procese još teže operacionalizirati i mjeriti, a dimenzionalnost

toga prostora još je slabije poznata. Touliatos i suradnici (1990.) navode dvije dimenzije obiteljskoga funkcioniranja – kohezivnost (ili integraciju) i prilagodljivost. Neki autori navode veći broj dimenzija, ali ističu središnju ulogu kohezivnosti (npr. Bloom, 1985.). U ovom radu nastojali smo utvrditi ukupnu obiteljsku klimu koju smo definirali kao međusobnu podršku članova obitelji i obiteljsku kohezivnost, odnosno emocionalnu povezanost članova obitelji.

Istraživanja koja se bave roditeljskim ponašanjem i ukupnom klimom u obiteljima samohranih majka vrlo su malobrojna, a njihovi rezultati nisu dosljedni. Iako većina istraživača izvještava o određenoj povezanosti obiteljske strukture i obiteljskih procesa, takva se povezanost ne pronalazi uvijek. Tako u istraživanju o povezanosti između roditeljskih odgojnih postupaka i odnosa adolescenata s vršnjacima, koje je provedeno na uzorku nizozemskih obitelji, Deković i Raboteg-Šarić (1997.) nisu pronašle razlike između različitih tipova obitelji ni na jednoj od šest mjerenih varijabla majčina roditeljskoga ponašanja (prihvaćanje, privrženost, uključenost u odgoj djeteta, razumijevanje, uskraćivanje ljubavi i kontrola). I-pak, rezultati većine istraživanja upućuju na prisutnost određenih razlika u obiteljima različite strukture. O najdrastičnijoj posljedici samohranoga roditeljstva izvjestio je Gelles (1989., prema istraživanju koje su proveli Martin i Colbert, 1997.) koji je utvrdio kako kod samohranih majka postoji znatno veći rizik zanemarivanja i zlostavljanja djeteta nego kod majka iz tradicionalnih obitelji s oba roditelja. Ostale pronađene razlike kreću se uglavnom u granicama normalnoga roditeljstva.

Hetherington je provela niz istraživanja kojima je nastojala ispitati kratkoročne i dugoročne posljedice rastave braka roditelja na dječji razvoj i obiteljske odnose (npr. Hetherington, 1979., 1988.). Utvrdila je da tijekom prve godine nakon rastave majke postaju depresivne, njihovo ponašanje prema djetetu postaje nepredvidivo, zaokupljene su same sobom, pružaju manje podrške svojoj djeci i neučinkovite su u uspostavljanju discipline. Zbog svega toga pribjegavaju autoritarnom odgojnom stilu koji samo još više pogoršava disciplinske probleme. Iako se ovakvo narušeno roditeljstvo tijekom vremena normalizira, šest godina nakon rastave majke koje se nisu ponovno udale i dalje su imale teškoća s uspostavljanjem discipline i bile su sklone davanju velikoga broja uputa kojih su se djeca vrlo slabo pridržavala. Nadalje, samohrane rastavljene majke slabije su nadzirale ponašanje svoje djece od majka koje nisu bile rastavljene i djeci su davale veću odgovornost i nezavisnost te veću moć u donošenju odluka (Hetherington, 1988.). Čini se da spol djeteta pritom ima važnu ulogu te da su teškoće osobito prisutne u odnosu između samohranih majka i muške djece, i to posebno u discipliniranju i kontroli.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 10 (2001),
BR. 4-5 (54-55),
STR. 903-925

KERESTEŠ, G.:
RODITELJSKO...

Golombok i suradnici (1997.) ispitivali su posljedice odrastanja u obiteljima bez oca od najranije dobi na obiteljske odnose i socioemocionalni razvoj djece u dobi od tri do devet godina. Pritom su obuhvatili dvije vrste obitelji bez oca – obitelji samohranih heteroseksualnih majka i obitelji majka lezbijka – te su ih usporedili s tradicionalnim obiteljima s oba roditelja. Utvrdili su da je majčina emocionalna toplina i količina interakcije s djetetom, kao i ozbiljnost svađa s djetetom veća u heteroseksualnih samohranih majka i majka lezbijka nego kod majka iz tradicionalnih obitelji. Amato je (1987.) ispitivao obiteljske procese (majčino i očevo roditeljsko ponašanje, odnose između braće i ukupnu obiteljsku klimu) u tri vrste obitelji različite strukture: obiteljima samohranih majka, obiteljima s poočimom te intaktnim obiteljima s oba roditelja. Za mjerene oblike majčina roditeljskoga ponašanja (majčina podrška, kažnjavanje i kontrola) nije utvrdio značajne glavne efekte strukture obitelji. Međutim, u interakciji s dobi djeteta struktura obitelji imala je značajan utjecaj na majčinu kontrolu. Pokazalo se da samohrane majke djece rane školske dobi razmjerno čvrsto kontroliraju djetetovo ponašanje, a samohrane majke adolescenata djetetovo ponašanje kontroliraju značajno slabije od majka iz intaktnih obitelji, kao i majka iz obitelji s poočimom.

Što se tiče ukupne obiteljske atmosfere, rezultati istraživanja pokazuju kako nakon rastave braka može doći do smanjenja obiteljske topline i kohezivnosti (Hetherington, 1979.; 1988.). Bloom je (1985.) pokazao da su takve razlike prisutne još i prije nego što dođe do rastave braka. On je u obiteljima u kojima je došlo do rastave braka roditelja u godini koja je prethodila rastavi utvrdio, u odnosu na intaktne obitelji, više konflikata, slabiju kohezivnost, izraženiju neuključenost, manju ekspresivnost, socijabilnost i idealizam, eksternalniji lokus kontrole, manje izražen demokratski obiteljski stil te izraženiji "laissez-faire" stil. U već spomenutom istraživanju različitih obiteljskih procesa u obiteljima različite strukture Amato je (1987.) također pronašao slabiju kohezivnost u obiteljima samohranih i drugi put udanih majka u odnosu na intaktne obitelji.

Iz ovoga kratkog pregleda vidljivo je da su u postojećim istraživanjima prisutne znatne metodološke razlike koje se odražavaju i na dobivene nalaze. Osim razlika u operacionalizaciji obiteljskih procesa, tipovima obuhvaćenih obitelji, dobi djece i vremenu koje su djeca provela bez oca, čini se da značajnu ulogu ima i to tko je bio izvor podataka o obiteljskim procesima. Neki od postojećih nalaza sugeriraju kako je, barem kad je riječ o majčinu roditeljskom ponašanju, struktura obitelji u većoj mjeri povezana s majčinom samopercepcijom

(Golombok i sur., 1997.) nego s djetetovom percepcijom njezina roditeljstva (Amato, 1987.). Kako bismo to provjerili, podatke o majčinu roditeljskom ponašanju i obiteljskoj klimi u ovom smo istraživanju prikupili i od djece i od njihovih majka te smo utvrdili stupanj povezanosti njihovih procjena u dvije ispitivane vrste obitelji.

Temeljni je cilj ovoga rada ispitati razlike u majčinu roditeljskom ponašanju i ukupnoj obiteljskoj klimi u obiteljima samohranih majka i tradicionalnim obiteljima s oba roditelja, i to i prema percepciji djece i prema percepciji majka. Pritom se provjerava i mogući interakcijski utjecaj spola djeteta i obiteljske strukture na djetetovu i majčinu percepciju ispitivanih obiteljskih procesa. Drugi je cilj utvrditi stupanj povezanosti majčinih i djetetovih procjena obiteljskih procesa te provjeriti je li struktura obitelji, odnosno samohranost roditeljstvo moderator te povezanosti.

METODA

Uzorak

Ovaj rad temelji se na dijelu podataka koje je autorica prikupila u okviru poticajnog projekta za znanstvene novake *Rat, dječje socijalno ponašanje i uloga obitelji*, odobrenog i djelomice financiranog od strane Ministarstva znanosti i tehnologije Republike Hrvatske. Cjelokupnim projektom obuhvaćeno je 842 djece rane adolescentne dobi (6.-8. razred osnovne škole), njihovi roditelji, vršnjaci iz razreda i razrednici iz dva naša grada, Osijeka i Varaždina. U ovom radu analizirani su podaci o roditeljskom ponašanju i obiteljskoj klimi, prikupljeni od 795 djece i 553 majke. Četrdeset i sedmero djece čiji podaci nisu obuhvaćeni potječe iz obitelji samohranih očeva (njih osmero), restrukturiranih obitelji (tri obitelji s ocem i pomajkom te 29 s majkom i poočimom) i obitelji skrbnika (jedna obitelj), a neka su djeca (njih šestoro) u vrijeme ispitivanja bila smještena u centrima za odgoj djece.

Od ukupno 795 obuhvaćene djece 697 (87,7 posto) ih pripada obiteljima s oba roditelja, a 98 (12,3 posto) obiteljima samohranih majka. Iako je istraživanje provedeno na prigodnom uzorku ispitanika, čini se da taj uzorak prilično dobro reprezentira obiteljsku strukturu u urbanim sredinama Hrvatske (Vlada RH, 1999.). Za 553 djece (69,6 posto) podaci o mjeranim varijablama prikupljeni su i od njihovih majka. Za djecu iz obitelji s oba roditelja postoje podaci od 487 majka (69,9 posto) – 231 majka dječaka i 256 majka djevojčica, a za djecu iz obitelji samohranih majka od njih 66 (67,3 posto) – 27 majka dječaka i 39 majka djevojčica.

Sociodemografske razlike između obitelji s oba roditelja i obitelji samohranih majka provjerene su χ^2 -testovima za kategorijalne varijable (spol promatranoga djeteta, broj djece u o-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 10 (2001),
BR. 4-5 (54-55),
STR. 903-925

KERESTEŠ, G.:
RODITELJSKO...

bitelji, redoslijed rođenja djeteta, stupanj majčine naobrazbe, grad u kojem obitelj živi) te t-testom za varijablu dobi djeteta. Rezultati provedenih analiza pokazali su da se obitelji samohranih majka razlikuju od obitelji s oba roditelja jedino po broju djece ($\chi^2=72.68$, $df=2$, $p<.000$) i redoslijedu djetetova rođenja ($\chi^2=6.40$, $df=2$, $p<.05$). Prema očekivanju, broj djece u obiteljima samohranih majka manji je (prosjek iznosi 1,6) nego u obiteljima s oba roditelja (prosjek iznosi 2,0). Nadalje, 50 posto samohranih majka iz našega uzorka ima samo jedno dijete, dok je u uzorku obitelji s oba roditelja samo 14,2 posto obitelji s jednim djetetom, a najviše je obitelji s dvoje djece (67,6 posto). Kad je riječ o redoslijedu rođenja promatranoga djeteta, u obiteljima samohranih majka ima više prvorođene djece (65,3 posto), a manje drugorođene djece (30,6 posto) i djece kasnijega redoslijeda rođenja (4,1 posto) nego u obiteljima s oba roditelja (51,8 posto prvorođene djece, 41,5 posto drugorođene djece te 6,7 posto djece kasnijega redoslijeda rođenja). Opažene razlike u broju djece u obitelji i redoslijedu njihova rođenja međusobno su povezane, jer te dvije varijable nisu međusobno nezavisne – svi jedinci istodobno su i prvorođena djeca, a sva drugorođena i kasnije rođena djeca potječu iz obitelji s dvoje ili više djece. Korelacija između broja djece u obitelji i redoslijeda njihova rođenja u našem uzorku iznosi .41 ($p <.000$).

Osnovna sociodemografska obilježja uzorka prikazana su u tablici 1.

● TABLICA 1
Sociodemografska
obilježja uzorka

Varijabla	Obitelji samohranih majka (N=98)	Obitelji s oba roditelja (N=697)	Značajnost razlike
Dob djeteta			
M (σ)	13 g. 7 mj. (10.5 mj.)	13 g. 7 mj. (10.2 mj.)	$t = .12$; $df=793$; $p>.10$
Spol djeteta			
1 – dječaci	46	357	$\chi^2 = 0.47$; $df=1$; $p>.10$
2 – djevojčice	52	340	
Broj djece u obitelji			
1	49	99	$\chi^2=72.68$; $df=2$; $p<.000$
2	39	471	
≥ 3	10	127	
Redoslijed rođenja djeteta			
1 – prvorođena djeca (i jedinci)	64	361	$\chi^2=6.40$; $df=2$; $p<.05$
2 – drugorođena djeca	30	289	
3 – treće- i kasnije-rođena djeca	4	47	
Naobrazba majke			
1 – OŠ	7	59	$\chi^2=0.59$; $df=3$; $p>.10$
2 – SSS	46	304	
3 – VŠS/VSS	35	252	
4 – dijete ne zna stupanj majčine naobrazbe	10	82	
Grad			
Osijek	48	350	$\chi^2=0.01$; $df=1$; $p>.10$
Varaždin	50	347	

Kao što se vidi u tablici, ukupan uzorak obuhvaća podjednak broj dječaka (403) i djevojčica (392) te podjednak broj djece iz oba grada. Prosječna dob ispitivane djece iznosi 13 godina i 7 mjeseci, uz standardnu devijaciju od 10 mjeseci te raspon od 11 godina i 10 mjeseci do 16 godina i 2 mjeseca. Samo manji dio ispitivane djece (njih 11,6 posto) nije znao podatak o stupnju majčina obrazovanja. Prema izvještajima djece koja su znala taj podatak, 44 posto majka ima srednjoškolsku, 36,1 posto visokoškolsku, a 8,3 posto osnovnu naobrazbu.

Mjere

Sociodemografski podaci

Prikazana sociodemografska obilježja uzorka temelje se na podacima dobivenima od djece uz pomoć upitnika sastavljenoga u tu svrhu.

Roditeljsko ponašanje

Podaci o majčinu roditeljskom ponašanju dobiveni su uz pomoć prilagođene i skraćene verzije Schludermannova oblika (Schludermann i Schludermann, 1988.) Schaeferova (1965.) upitnika *Children's Reports of Parental Behavior Inventory* (CRPBI). Prilagodbu i skraćivanje upitnika provela je autorica ovoga rada koja je upitnik i prvi puta primijenila u našoj zemlji (detaljnije informacije o postupku skraćivanja i metrijskim karakteristikama skraćenoga upitnika mogu se pronaći u Keresteš, 1999.). Kao i u drugim verzijama upitnika CRPBI, i u našoj verziji postoji više oblika upitnika: upitnik u kojem dijete procjenjuje ponašanje majke prema sebi, upitnik u kojem dijete procjenjuje ponašanje oca prema sebi te upitnici u kojima svaki roditelj procjenjuje svoje ponašanje prema djetetu. U ovom radu analizirane su djetetove procjene majčina ponašanja i majčine samoprocjene njezina roditeljskog ponašanja. Način odgovaranja na čestice za sve je oblike upitnika jednak: na ljestvici od tri stupnja (1 = netočno, 2 = djelomice točno, 3 = potpuno točno) dijete procjenjuje koliko točno svaka čestica opisuje ponašanje njegove majke/oca prema njemu; na isti način roditelj procjenjuje koliko točno svaka čestica opisuje njegovo ponašanje prema djetetu.

Primijenjena verzija upitnika sastoji se od 57 čestica (zbog čega je nazvana CRPBI-57), raspoređenih u devet skala: roditeljsko prihvaćanje, usmjerenost na dijete, prihvaćanje djetetove individuacije, neprijateljska udaljenost od djeteta, intruzivnost, neprijateljska kontrola, usađivanje anksioznosti, slaba disciplina i ekstremna autonomija. Tijekom postupka skraćivanja upitnika faktorskim analizama utvrđeno je da tih devet skala mjeri tri bipolarne dimenzije roditeljskoga ponašanja, kao i originalni Schaeferov upitnik i sve njegove kasnije

verzije (Keresteš, 1999.). Te dimenzije su roditeljsko prihvaćanje/odbijanje, roditeljska psihološka kontrola/psihološka autonomija te roditeljska bihevioralna, odnosno čvrsta/slaba kontrola. Kao što je opisano u uvodu, ove se dimenzije mogu smatrati temeljnim dimenzijama roditeljskoga ponašanja.

Dimenziju prihvaćanja/odbijanja djeteta u upitniku CRPBI-57 mjere četiri skale: prihvaćanje (8 čestica, npr. "Moja majka gotovo uvijek razgovara sa mnom toplim i prijateljskim glasom"), usmjerenost na dijete (5 čestica, npr. "Osjećam kao da sam najvažnija osoba u majčinu životu"), prihvaćanje individualizacije (8 čestica, npr. "Moja majka nastoji razumjeti kako ja o nečemu razmišljam") i neprijateljska udaljenost (inverzna skala od 8 čestica, npr. "Moja majka ne priča baš puno sa mnom"). Tri skale upitnika CRPBI-57 mjere psihološku kontrolu roditelja: intruzivnost (5 čestica, npr. "Moja majka raspituje se kod drugih što radim izvan kuće"), neprijateljska kontrola (8 čestica, npr. "Majka mi uvijek govori kako bih se trebala ponašati") i usađivanje anksioznosti (5 čestica, npr. "Ako prekršim obećanje, majka mi dugo nakon toga ne vjeruje"), dok dvije skale reprezentiraju bihevioralnu kontrolu: slaba disciplina (5 čestica, npr. "Moju je majku lako nagovoriti na nešto") i ekstremna autonomija (5 čestica, npr. "Kad idem van, majka mi ne kaže u koliko se sati moram vratiti kući").

Rezultate na upitniku CRPBI-57 moguće je razmatrati i na razini pojedinačnih skala i na razini dimenzija. Rezultati na pojedinačnim skalama formiraju se kao prosječni rezultati na pripadajućim česticama, a rezultati na dimenzijama kao prosječni rezultati na pripadajućim skalama. Raspon tako formiranih rezultata, i za pojedinačne skale i za dimenzije roditeljskoga ponašanja, kreće se od 1 do 3. U ovom radu rezultati su analizirani na razini dimenzija roditeljskoga ponašanja, a izraženi su tako da veće vrijednosti ukazuju na veći stupanj prihvaćanja djeteta, izraženiju psihološku kontrolu te čvršću bihevioralnu kontrolu. Nutarnja konzistentnost tako formiranih mjera temeljnih dimenzija roditeljstva pokazala se zadovoljavajućom, uz nešto niže koeficijente za dimenziju bihevioralne kontrole (za djetetove procjene majčina prihvaćanja Cronbachov alfa iznosi .83, za djetetove procjene majčine psihološke kontrole .79, a za djetetove procjene majčine bihevioralne kontrole .57; za majčine samoprocjene ti koeficijenti iznose .75, .79 i .61).

Obiteljska klima

Obiteljska klima mjerena je dvjema kratkim skalama namijenjenima mjerenju ukupnih obiteljskih odnosa: skalom obiteljske kohezivnosti te skalom percipirane podrške članova obitelji. Skala kohezivnosti preuzeta je iz Bloomova upitnika *Colorado Self-Report Measure of Family Functioning* (Bloom, 1985.),

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 10 (2001),
BR. 4-5 (54-55),
STR. 903-925

KERESTEŠ, G.:
RODITELJSKO...

a prevela ju je i prvi put u nas primijenila Gabelica-Šupljika (1996.). Skala se sastoji od 5 čestica kojima se mjeri stupanj međusobne emocionalne povezanost članova obitelji (npr. "U mojoj obitelji vlada osjećaj zajedništva"). Skalu percipirane podrške članova obitelji konstruirale su Vizek-Vidović i Vlahović-Štetić (1998.), a sastoji se od 5 čestica namijenjenih mjerenju stupnja u kojem pojedini član obitelji percipira da obitelj kao cjelina ili drugi članovi obitelji zadovoljavaju njegove potrebe za socijalnom podrškom (npr. "Članovi moje obitelji međusobno se pomažu i savjetuju"). Način odgovaranja na čestice za obje je skale isti – na ljestvici od 3 stupnja ispitanik označava stupanj svojega slaganja sa svakom česticom (1 = uopće nije točno za moju obitelj, 2 = djelomice točno, 3 = potpuno točno).

Empirijski podaci pokazuju da skale obiteljske kohezije i percipirane podrške članova obitelji visoko međusobno koreliraju. Keresteš je (1999.) u različitim uzorcima i za različite članove obitelji kao izvore podataka utvrdila korelacije koje su se kretale u rasponu od .63 do .75. Faktorske analize, provedene na svih deset čestica zajedno, rezultirale su ekstrakcijom samo jednoga faktora koji je u različitim uzorcima ispitanika objašnjavao od 38,6 do 43,4 posto ukupne varijance (Keresteš, 1999.). Zbog toga se čini opravdanim ove dvije skale kombinirati u jednu koja se može tumačiti kao mjera ukupne obiteljske klime. Ukupan rezultat za svakoga ispitanika formira se, prema tome, kao prosječna procjena na svih 10 čestica i može se kretati u rasponu od 1 do 3. Viši rezultati pritom ukazuju na povoljniju obiteljsku klimu, odnosno veću kohezivnost i snažniju podršku. Tako formirana skala obiteljske klime pokazuje visoku nutarnju konzistentnost – u ovom uzorku Cronbachov alfa koeficijent za djetetove procjene iznosi .83, a za procjene majke .86.

Postupak

Podaci su prikupljeni tijekom 1998. godine. Djeca su upitnike ispunjavala za vrijeme redovite nastave u školi (uz odobrenje Ministarstva prosvjete i športa te suglasnost ravnatelja škola), a roditelji (uz vlastiti pristanak) kod kuće. I roditelji i djeca ispunjavali su veći broj psihologijskih instrumenata, od čega se u ovom radu analiziraju samo majčine i djetetove procjene obiteljske klime i majčina roditeljskog ponašanja. Nakon što je završeno ispitivanje s djecom, koje je trajalo dva školska sata, djeca su zamoljena da omotnice s pismom kojim se objašnjava cilj istraživanja i upitnicima za roditelje uruče svojim roditeljima te da ispunjene upitnike u priloženoj omotnici vrate školskom psihologu. Od ukupno 842 podijeljene omotnice vraćeno je 557 (66,2 posto).

REZULTATI

U tablici 2 prikazane su aritmetičke sredine i standardne devijacije procjena triju dimenzija majčina roditeljskog ponašanja i ukupne obiteljske klime od djeteta i od majke, posebno za obitelji samohranih majka i obitelji s oba roditelja te ovisno o spolu djeteta.

	Majčino prihvaćanje		Majčina psihološka kontrola		Majčina biheviornalna kontrola		Obiteljska klima	
	M	σ	M	σ	M	σ	M	σ
Dječje procjene								
Obitelji samohranih majka								
Dječaci (N = 46)	2.63	.221	1.90	.394	1.90	.342	2.66	.246
Djevojčice (N = 52)	2.64	.334	1.75	.324	1.93	.318	2.62	.355
Obitelji s oba roditelja								
Dječaci (N = 357)	2.56	.286	1.87	.343	1.94	.294	2.66	.322
Djevojčice (N = 340)	2.63	.290	1.69	.360	1.91	.346	2.63	.343
Procjene majka								
Obitelji samohranih majka								
Dječaci (N = 27)	2.61	.217	2.02	.343	2.12	.249	2.57	.411
Djevojčice (N = 39)	2.73	.191	1.86	.351	1.97	.407	2.79	.199
Obitelji s oba roditelja								
Dječaci (N = 231)	2.64	.233	2.08	.349	2.19	.324	2.70	.312
Djevojčice (N = 256)	2.66	.206	1.95	.356	2.11	.324	2.71	.293

TABLECA 2
Aritmetičke sredine i standardne devijacije procjena triju dimenzija majčina roditeljskog ponašanja i ukupne obiteljske klime, od djeteta i od majke, posebno za obitelji samohranih majka i obitelji s oba roditelja te ovisno o spolu djeteta

Kako bi se utvrdilo razlikuje li se roditeljsko ponašanje samohranih majka od ponašanja majka iz obitelji s oba roditelja te razlikuje li se obiteljska klima u tim dvjema vrstama obitelji i kako bi se provjerio mogući interakcijski utjecaj strukture obitelji i spola djeteta, provedene su dvosmjerne analize kovarijance s majčinim roditeljskim ponašanjem i obiteljskom klimom kao zavisnim varijablama, a strukturom obitelji (samohrana majka/oba roditelja) i spolom djeteta kao nezavisnim varijablama. Kako je prethodno utvrđeno da je broj djece u obiteljima s oba roditelja statistički značajno veći nego u obiteljima samohranih majka, a kako broj djece u obitelji može imati utjecaja i na obiteljske procese, ta je varijabla u ove analize uvrštena kao kovarijata. Glavni efekti obje nezavisne varijable i učinak njihove interakcije testirani su nakon što je parcijaliziran učinak broja djece u obitelji. U tablici 3 prikazani su završni rezultati ANCOVA provedenih na procjenama djece, a u tablici 4 ANCOVA provedenih na procjenama majka.

Procjene djece

Dobiveni rezultati pokazuju kako struktura obitelji, nakon kontrole utjecaja broja djece u obitelji, ni samostalno niti u interakciji sa spolom djeteta nije značajno povezana s djetetovim procjenama ni jedne od četiri mjerene obiteljske varijable. Spol djeteta ima značajan glavni efekt na djetetovu procjenu maj-

● **TABLICA 3**
 Rezultati 2 × 2
 (Struktura obitelji:
 Samohrane majke/
 Oba roditelja × Spol
 djeteta) ANCOVA
 (broj djece u obitelji
 kao kovarijata) za
 dječje procjene triju
 dimenzija majčina
 roditeljskog ponaša-
 nja i ukupne obiteljske
 klime

čina prihvaćanja ($F=10.00$, $p<.01$) i majčine psihološke kontrole ($F=50.60$, $p<.001$), pri čemu djevojčice izvještavaju o većem majčinu prihvaćanju nego dječaci ($M\bar{z}=2.63$, $M_M=2.57$) te o slabijoj psihološkoj kontroli ($M\bar{z}=1.70$, $M_M=1.88$). Broj djece u obitelji značajno je povezan jedino s djetetovom procjenom majčina prihvaćanja ($F=3.92$, $p<.05$), pri čemu djeca s većim brojem braće i sestara izvještavaju o slabijem majčinu prihvaćanju.

	Majčino prihvaćanje	Majčina psihološka kontrola	Majčina bihevioralna kontrola	Obiteljska klima
Kovarijata:				
Broj djece u obitelji ($df=1$)	3.92*	1.36	.15	.15
Glavni efekti:				
Struktura obitelji ($df=1$)	.70	1.82	.04	.04
Spol djeteta ($df=1$)	10.00**	50.60***	1.25	2.13
Dvostruka interakcija:				
Struktura obitelji × Spol djeteta ($df=1$)	1.25	.19	.78	.01

Napomene: vrijednosti u tablici predstavljaju F-omjere; *** $p <.001$; ** $p <.01$; * $p <.05$; * $p <.10$

Procjene majka

Za razliku od procjena djeteta, majčine procjene obiteljske klime i samoprocjene roditeljskoga ponašanja pokazale su se različitim za obitelji različite strukture. Glavni efekt strukture obitelji značajan je za dimenziju bihevioralne kontrole ($F=5.81$, $p<.05$) te granično značajan za dimenziju psihološke kontrole ($F=2.76$, $p<.10$), dok je interakcija strukture obitelji i spola djeteta značajna za procjenu obiteljske klime ($F=7.17$, $p<.01$) i granično značajna za procjenu prihvaćanja djeteta ($F=2.88$, $p<.10$). Pripadajuće aritmetičke sredine pritom pokazuju kako samohrane majke izvještavaju o slabijoj kontroli svojega djeteta, i bihevioralnoj ($M_{SAMOH}=2.03$, $M_{OBA}=2.15$) i psihološkoj ($M_{SAMOH}=1.92$, $M_{OBA}=2.01$). Također, samohrane majke muške djece izvijestile su o lošijoj obiteljskoj klimi ($M_M=2.57$) nego samohrane majke ženske djece ($M\bar{z}=2.79$), dok su u obiteljima s oba roditelja majke muške djece izvijestile o nešto povoljnijoj obiteljskoj klimi nego majke ženske djece, iako je ta razlika prilično mala ($M_M=2.70$, $M\bar{z}=2.63$). Granično značajan interakcijski učinak strukture obitelji i spola djeteta na majčine samoprocjene prihvaćanja djeteta pokazuje kako su samohrane majke izvijestile o većem prihvaćanju ženske nego muške djece ($M\bar{z}=2.73$, $M_M=2.61$), dok su majke iz obitelji s oba roditelja izvijestile o jednakom prihvaćanju djece oba spola ($M\bar{z}=2.66$, $M_M=2.64$). Spol djeteta ima značajan glavni efekt na majčine samoprocjene psihološke ($F=19.72$, $p<.001$) i bihevioralne ($F=8.28$, $p<.01$) kontrole djeteta te granično značajan na samoprocjene prihvaćanja djeteta ($F=3.23$, $p<.10$). Maj-

● TABLICA 4
Rezultati 2 × 2 (Struktura obitelji: Samohrane majke/Oba roditelja × Spol djeteta) ANCOVA (broj djece u obitelji kao kovarijata) za majčine samoprocjene triju dimenzija roditeljskoga ponašanja i procjene ukupne obiteljske klime

	Majčino prihvaćanje	Majčina psihološka kontrola	Majčina bihevioralna kontrola	Obiteljska klima
Kovarijata:				
Broj djece u obitelji (df=1)	1.01	.14	.91	.00
Glavni efekti:				
Struktura obitelji (df=1)	.67	2.76 ^x	5.81*	.06
Spol djeteta (df=1)	3.23 ^x	19.72***	8.28**	1.34
Dvostruka interakcija:				
Struktura obitelji × Spol djeteta (df=1)	2.88 ^x	.09	.84	7.17**

Napomene: vrijednosti u tablici predstavljaju F-omjere; ***p <.001; **p <.01; *p <.05; ^xp <.10

Korelacije između procjena djece i procjena majka

● TABLICA 5
Značajnost razlika između korelacija djetetovih i majčinih procjena triju dimenzija majčina roditeljskog ponašanja i ukupne obiteljske klime u obiteljima samohranih majka i obiteljima s oba roditelja

Kako bi se provjerio utjecaj strukture obitelji na stupanj povezanosti majčinih i djetetovih procjena ispitivanih obiteljskih procesa, za tri dimenzije majčina roditeljskoga ponašanja i ukupnu obiteljsku klimu izračunate su korelacije između procjena djece i procjena majka i to posebno za obitelji samohranih majka i obitelji s oba roditelja, a zatim je ispitana značajnost razlika između korelacija utvrđenih u tim dvjema vrstama obitelji. Dobiveni rezultati prikazani su u tablici 5.

	Obitelji samohranih majka (N = 66)	Obitelji s oba roditelja (N = 487)	Značajnost razlike
Korelacije između majčinih i djetetovih procjena za:			
Majčino prihvaćanje	.44***	.31***	t = 1.18
Majčinu psihološku kontrolu	.31**	.33***	t = -1.16
Majčinu bihevioralnu kontrolu	.43***	.26***	t = 1.46
Obiteljsku klimu	-.01	.33***	t = -2.49*

***p <.001; **p <.01; *p <.05

Kako se vidi u tablici, općenito je utvrđena umjerena povezanost majčinih i djetetovih procjena majčina roditeljskog ponašanja i obiteljske klime, i u obiteljima samohranih majka i u obiteljima s oba roditelja. Uz iznimku neznačajne povezanosti između majčinih i djetetovih procjena obiteljske klime u obiteljima samohranih majka, svi ostali koeficijenti korelacije statistički su značajni i kreću se od .26 za procjene majčine bihevioralne kontrole u obiteljima s oba roditelja do .44 za procjene prihvaćanja u obiteljima samohranih majka. Vrlo su važ-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 10 (2001),
BR. 4-5 (54-55),
STR. 903-925

KERESTEŠ, G.:
RODITELJSKO...

ne u ovoj analizi razlike u veličini koeficijena korelacije u obiteljima samohranih majka i obiteljima s oba roditelja. Transformacijom koeficijena korelacije u Fisherove z_r vrijednosti te izračunavanjem t-vrijednosti (Petz, 1985.) utvrđeno je da je struktura obitelji značajan moderator povezanosti majčinih i djetetovih procjena obiteljske klime. U obiteljima samohranih majka procjene djeteta i majke nisu u korelaciji ($r = -.01$), a u obiteljima s oba roditelja one su međusobno umjereno povezane ($r = .33$, $p < .001$). Za ostale varijable struktura obitelji nije imala utjecaja na visinu povezanosti majčinih i djetetovih procjena.

RASPRAVA

Cilj ovoga rada bio je ispitati utjecaj strukture obitelji, odnosno samohranoga majčinstva na djetetove i majčine procjene ukupne obiteljske klime i tri dimenzije majčina roditeljskog ponašanja (prihvatanje djeteta, psihološku kontrolu, bihevioralnu kontrolu) te provjeriti interakcijski utjecaj spola djeteta i obiteljske strukture na majčinu i djetetovu percepciju tih obiteljskih procesa. Dodatni je cilj bio utvrditi stupanj povezanosti majčinih i djetetovih procjena te provjeriti je li struktura obitelji moderator te povezanosti.

Dobiveni rezultati pokazali su da struktura obitelji ni samostalno, niti u interakciji sa spolom djeteta, nije povezana s djetetovim procjenama obiteljske klime i majčina roditeljskog ponašanja. Za razliku od toga, majke iz obitelji različite strukture različito su procijenile neke aspekte vlastita roditeljstva. Samohrane majke procijenile su da je njihova kontrola djetetova ponašanja slabija nego što su to procijenile majke iz obitelji s oba roditelja. Sličan, iako tek granično značajan učinak utvrđen je i za majčine samoprocjene psihološke kontrole djeteta. Ukratko, pokazalo se da samohrane majke, prema vlastitoj percepciji, slabije kontroliraju svoju djecu nego što to čine majke iz obitelji s oba roditelja, i to prije svega bihevioralno, ali u nešto manjoj mjeri i psihološki. Ovi rezultati u skladu su s nalazima ranije provedenih istraživanja u kojima se razmjerno slaba kontrola djeteta pojavljuje kao jedna od najčešćih posljedica samohranoga majčinstva u području roditeljskoga ponašanja (Hetherington, 1979., 1988.), osobito kad je riječ o djeci adolescentne dobi (Amato, 1987.), kao i u našem istraživanju.

U nekim ranijim istraživanjima utvrđen je također i značajan učinak strukture obitelji na majčine procjene prihvaćanja djeteta. Tako su Golombok i suradnici (1997.) utvrdili da su, prema samoprocjenama majka, majčina emocionalna toplina i količina interakcije s djetetom veće u obiteljima samohranih heteroseksualnih majka i majka lezbijka nego u tradi-

cionalnim obiteljima s oba roditelja. U našem istraživanju to se pokazalo točnim jedino za djecu ženskoga spola. Naime, dok struktura obitelji nije imala značajan samostalan učinak na majčine samoprocjene prihvatanja djeteta, njezin interakcijski učinak sa spolom djeteta približio se granici statističke značajnosti. Taj granično značajni interakcijski učinak pokazuje kako samohrane majke muške djece svoje prihvaćanje djeteta procjenjuju manjim nego samohrane majke ženske djece, a u obiteljima s oba roditelja spol djeteta nije imao utjecaja na majčinu samoprocjenu prihvatanja djeteta. Nadalje, o najvećem prihvaćanju djeteta izvijestile su samohrane majke ženske djece, a o najmanjem samohrane majke muške djece, dok se procjene majka iz obitelji s oba roditelja, za djecu oba spola, nalaze između tih vrijednosti. Čini se, stoga, da samohrano majčinstvo može povećati emocionalnu bliskost između majka i ženske djece, ali smanjiti bliskost između majka i muške djece.

Na majčinu procjenu ukupne obiteljske klime struktura obitelji također nije imala samostalan značajan učinak, ali u interakciji sa spolom djeteta jest. Slično kao i u majčinim samoprocjenama prihvatanja djeteta, ova je interakcija pokazala da samohrane majke s djecom ženskoga spola obiteljsku klimu percipiraju povoljnijom nego samohrane majke s djecom muškoga spola, a u obiteljima s oba roditelja majčina je percepcija obiteljske klime u vrlo maloj mjeri povezana s djetetovim spolom, uz nešto više procjene majka muške nego ženske djece. Ponovno su samohrane majke s djecom ženskoga spola izvijestile o najpovoljnijoj obiteljskoj klimi (najvećoj obiteljskoj koheziji i najsnažnijoj međusobnoj podršci članova obitelji), a samohrane majke s djecom muškoga spola o najnepovoljnijoj, dok su se procjene majka iz obitelji s oba roditelja nalazile između tih vrijednosti i bile su vrlo slične za dječake i djevojčice. Taj nalaz nije u potpunosti u skladu s nalazima ranijih istraživanja u kojima je utvrđeno da je u obiteljima samohranih majka, bez obzira na spol djeteta, obiteljska klima manje povoljna nego u intaktnim obiteljima s oba biološka roditelja (Amato, 1987.).

Interakcijski učinci strukture obitelji i spola djeteta, utvrđeni u našem istraživanju, podržavaju neke ranije empirijske nalaze i opće vjerovanje kako samohrane majke s muškom djecom imaju veće teškoće u obiteljskim odnosima nego samohrane majke ženske djece. Ipak, za razliku od ranijih istraživanja u kojima su uglavnom pronalazene teškoće u discipliniranju i kontroli dječaka (Barber i Eccles, 1992.; Hetherington, 1988.), naši rezultati ukazuju na slabije prihvaćanje i lošiju ukupnu obiteljsku klimu. Uzeti zajedno, rezultati našega i drugih istraživanja sugeriraju kako samohrane majke s muškom djecom obiteljske procese općenito doživljavaju nepovolj-

nijima od samohranih majka s djecom ženskoga spola. Valja, međutim, napomenuti da je u ovakvom zaključivanju nuždan oprez, osobito kad se govori o ukupnoj obiteljskoj klimi. Naime, 50 posto samohranih majka iz našega uzorka osim ispitivanog djeteta ima još jedno ili veći broj djece za koje nemamo podatak o spolu. Spol i druga obilježja ostale djece u obitelji vjerojatno su također utjecali na majčinu procjenu ukupne obiteljske klime. Za potpunije razumijevanje ovih nalaza o različitoj percepciji obiteljske klime od samohranih majka djece različitoga spola trebalo bi uzeti u obzir i spol ostale djece u obitelji.

Kako razlike u majčinu ponašanju prema djeci različitoga spola nisu jako važne za ovaj rad, samostalne učinke te varijable nećemo detaljnije razmatrati. Spomenut ćemo samo da su opaženi učinci spola djeteta i na majčinu i na djetetovu percepciju u skladu s očekivanjem i nalazima drugih istraživanja o nešto većem prihvaćanju te slabijoj kontroli ženske u odnosu na mušku djecu (pregled se može naći u Keresteš, 1999.).

Ovo istraživanje pokazalo je da je struktura obitelji na različit način povezana s djetetovom i majčinom percepcijom obiteljskih procesa. Sukladno našem očekivanju i nalazima nekih ranijih istraživanja (Amato, 1987.; Golombok i sur., 1997.), utvrdili smo da struktura obitelji u većoj mjeri utječe na majčinu percepciju obiteljskih procesa nego na percepciju djeteta. Zbog tog različitog učinka strukture obitelji na majčinu i djetetovu percepciju, u ovom smo radu željeli također utvrditi koliki je stupanj povezanosti njihovih procjena i je li struktura obitelji moderator te povezanosti. Korelacijska analiza pokazala je da je stupanj povezanosti majčinih i djetetovih procjena obiteljskih procesa u obje vrste obitelji općenito umjerene veličine. Značajan moderacijski učinak utvrđen je jedino za ukupnu obiteljsku klimu, pri čemu u obiteljima samohranih majka majčine i djetetove procjene nisu bile međusobno povezane, dok su u obiteljima s oba roditelja bile umjereno povezane. Postojeći empirijski podaci, i iz našega i iz ranijih istraživanja, ne omogućuju zaključivanje o uzrocima tih razlika u korelacijama, kao ni o čimbenicima koji bi mogli biti povezani s različitim učinkom obiteljske strukture na dječju i majčinu percepciju. Kako je veći broj istraživanja naznačio takve razlike, čini se da bi tom pitanju u budućim istraživanjima trebalo posvetiti veću pozornost.

Razlike koje su u ovom istraživanju pronađene u percepciji obiteljskih procesa od samohranih majka i majka iz tradicionalnih obitelji s oba roditelja moguće je protumačiti na više načina. Horowitz je (1995.) istaknula kako samohrane majke moraju obavljati sve one obiteljske dužnosti i poslove koje u tradicionalnim obiteljima dijele oba roditelja, od osiguravanja financijskih sredstava do odgoja djeteta. Samohranim majka-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 10 (2001),
BR. 4-5 (54-55),
STR. 903-925

KERESTEŠ, G.:
RODITELJSKO...

ma u pravilu je teže pomiriti zahtjeve koji proizlaze iz različitih životnih uloga (prije svega roditeljske i radne), nego majka-ma iz tradicionalnih obitelji. Samohrane majke često su preopterećene zahtjevima svakodnevnoga života i izložene brojnim stresorima, zbog čega im nedostaje vremena te fizičke i psihičke energije za bavljenje djecom. K tome, za razliku od majka iz obitelji s oba roditelja, nemaju podršku partnera koja može umanjiti nepovoljne učinke svakodnevnih stresora. Sve to može rezultirati slabijom kontrolom djeteta i emocionalnom nedostupnošću, odnosno hladnoćom. Rezultati nekih istraživanja pokazuju da su samohrane majke sklonije anksioznosti i depresivnosti nego majke iz obitelji s oba roditelja te da su majčina anksioznost i depresivnost povezane sa slabijom kontrolom djeteta (McLoyd i sur., 1994.). Ukratko, teškoće u svladavanju svakodnevnih stresora i ispunjavanju zahtjeva radne i roditeljske uloge, kao i s time povezani emocionalni problemi samohranih majka mogu dovesti do toga da one slabije nadziru ponašanje i psihički svijet svoje djece. Imaju li, k tome, mušku djecu, sklonije su i njihovu slabijem prihvaćanju i percepciji slabije kohezivnosti i međusobne podrške u svojoj obitelji.

Istraživanja provedena u svijetu pokazuju da je samohrano majčinstvo u velikom broju slučajeva praćeno i niskim socioekonomskim statusom obitelji. Samohrane majke u prosjeku su slabije izobražene nego majke iz obitelji s oba roditelja, velik ih je broj nezaposlen, ako su zaposlene tada često obavljaju slabije plaćene poslove, a obiteljska primanja općenito su vrlo niska i prisutne su znatne financijske teškoće (Horowitz, 1995.; Martin i Colbert, 1997.). U našem istraživanju mjeren je samo jedan od pokazatelja socioekonomskoga statusa obitelji – majčina naobrazba – i to na temelju podataka dobivenih od djeteta. (Čini se, međutim, da djeca ove dobi mogu biti razmjerno valjan izvor podataka o roditeljskoj naobrazbi – Keresteš je (1999.) utvrdila da u 64,5 posto slučajeva djeca znaju točan stupanj majčine naobrazbe, dok je korelacija između podataka dobivenih od djece i onih prikupljenih od samih majka iznosila .58.) Prema izvještaju djece, samohrane majke u našem se istraživanju po svojoj naobrazbi nisu razlikovale od majka iz obitelji s oba roditelja. Stoga možemo zaključiti da utvrđene razlike u obiteljskim procesima u te dvije vrste obitelji nisu posljedica razlika u majčinoj naobrazbi. Međutim, kako u ovom istraživanju nisu mjereni drugi indikatori socioekonomskoga statusa (u našoj trenutačnoj društveno-ekonomskoj situaciji pitanje je koje se varijable zapravo mogu smatrati valjanim i pouzdanim indikatorima socioekonomskoga statusa), moguće je da se naše dvije vrste obitelji razlikuju po drugim pokazateljima socioekonomskoga statusa te da su utvrđene razlike u obiteljskim procesima poslje-

dica razlika u tim varijablama, a ne strukture obitelji kao takve. Kako je, prema našim spoznajama, ovo istraživanje prvi pokušaj ispitivanja nekih obiteljskih procesa u obiteljima samohranih majka u našoj zemlji, dobivene rezultate treba, u prvom redu, shvatiti kao poticaj i smjernicu za buduća istraživanja. U tim budućim istraživanjima svakako bi veću pozornost trebalo posvetiti mjerama socioekonomskoga statusa obitelji i razlučivanju učinaka te varijable od strukture obitelji same po sebi, odnosno prisutnosti jednoga ili oba roditelja u obitelji. No, bez obzira na to jesu li opažene razlike posljedica razlika u socioekonomskom statusu obitelji ili strukture obitelji kao takve, čini se da je taj nalaz važan sam po sebi, a na budućim istraživanjima ostaje da utvrde koji su specifični mehanizmi do tih razlika doveli.

Dosadašnja rasprava i ponuđena objašnjenja mehanizama koji su mogli dovesti do opaženih razlika u obiteljskim procesima u dvije ispitivane vrste obitelji impliciraju da su samohrane majke "lošiji" roditelji od majka iz obitelji s oba roditelja. Međutim, dok je za dimenziju prihvaćanja takvo evaluativno zaključivanje opravdano, za dimenzije kontrole znatno je teže odrediti koji je njihov pol poželjan, odnosno pozitivan, a koji nepoželjan, odnosno negativan. To je zapravo moguće učiniti jedino na temelju poznavanja njihova učinka na djetetov razvoj. Postojeći empirijski podaci, međutim, još uvijek ne omogućuju donošenje čvrstih zaključaka o tome je li veći ili manji stupanj psihološke ili/i bihevioralne kontrole roditelja povezan s pozitivnim razvojnim ishodima u djeteta. Neki autori čvrstu bihevioralnu kontrolu smatraju pozitivnom, a snažnu psihološku kontrolu negativnom (npr. Barber, 1996.; Barber i sur., 1994.; Lau i Cheung, 1987.). Čini se da je, osim razlikovanja tih dviju vrsta roditeljske kontrole, u razmatranju njihovih učinaka potrebno uzeti u obzir i druge varijable. Moguće je, primjerice, da u mlađe djece veći, a u adolescenta manji stupanj roditeljske kontrole rezultira pozitivnim ishodima. Nadalje, zaključivanje o poželjnosti određenih aspekata roditeljskoga ponašanja ovisi također i o djetetovim ponašanjima koja se razmatraju kao razvojni ishodi. Tako je moguće da veći stupanj roditeljske bihevioralne kontrole rezultira manjom agresivnošću u djece (što nalazi velikog broja istraživanja i potvrđuju), ali i manjom samostalnošću djeteta ili slabijom percepcijom vlastite kompetencije (o čemu još uvijek nema dosta empirijskih podataka). Isto tako, moguće je da u obiteljima samohranih majka slabija majčina kontrola, a u obiteljima s oba roditelja čvršća majčina kontrola rezultira pozitivnim ishodima u djeteta te da je slabija kontrola samohranih majka zapravo odraz njihove dobre prilagodbe specifičnim zahtjevima koji proizlaze iz strukture obitelji u kojoj žive. Zbog svega toga, nalaz o slabijoj bihevioralnoj i psiho-

loškoj kontroli samohranih majka ne bi trebalo tumačiti kao dokaz njihova "lošijeg" roditeljstva. U prilog takvu gledištu govore i rezultati nekih istraživanja koji su pokazali kako djeca iz obitelji samohranih majka, osobito adolescenti, u većoj mjeri sudjeluju u obavljanju kućnih poslova i donošenju obiteljskih odluka, majke u većoj mjeri uvažavaju njihovo mišljenje, imaju veću odgovornost i općenito ravnopravniji odnos s majkom nego djeca u tradicionalnim obiteljima (Barber i Eccles, 1992.; Hetherington, 1988.; Martin i Colbert, 1997.). Zbog te veće ravnopravnosti, a ne zbog preopterećenosti, stresa ili psihičkih teškoća, majke mogu slabije nadzirati svoju djecu. Takav optimističniji pogled na procese u obiteljima samohranih majka ne znači, međutim, da samohranim majkama nije teže obavljati roditeljsku ulogu nego majkama iz tradicionalnih obitelji. Kao što kaže Horowitz, bilo bi naivno previdjeti brojne čimbenike koji samohranim roditeljima otežavaju dobro obavljanje roditeljske uloge (Horowitz, 1995., str. 65).

LITERATURA

Akrap, A. (1999.). Demografska obilježja hrvatske obitelji. U Čikeš, J. (Ur.), *Obitelj u suvremenom društvu – Zbornik radova sa Savjetovanja povodom Međunarodnog dana obitelji* (str. 35-51). Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.

Amato, P. R. (1987.). Family processes in one-parent, stepparent, and intact families: The child's point of view. *Journal of Marriage and the Family*, 49, 327-337.

Amato, P. R. & Keith, B. (1991.). Parental divorce and the well-being of children: A meta analysis. *Psychological Bulletin*, 110 (1), 26-46.

Armentrout, J. A. & Burger, G. K. (1972a). Factor analyses of college students' recall of parental child-rearing behaviors. *Journal of Genetic Psychology*, 1972, 121, 155-161.

Armentrout, J. A. & Burger, G. K. (1972b). Children's reports of parental child-rearing behaviors at five grade levels. *Developmental Psychology*, 7, 44-48.

Barber, B. L. & Eccles, J. S. (1992.). Long-term influence of divorce and single parenting on adolescent family- and work-related values, behaviors, and aspirations. *Psychological Bulletin*, 111 (1), 108-126.

Barber, B. K. (1996.). Parental psychological control: Revisiting a neglected construct. *Child Development*, 67, 3296-3319.

Barber, B. K., Olsen, J. E. & Shagle, S. C. (1994.). Association between parental psychological and behavioral control and youth internalized and externalized behaviors. *Child Development*, 65, 1120-1136.

Belsky, J. (1984.). The determinants of parenting: A process model. *Child Development*, 55, 83-96.

Bloom, B. L. (1985.). A factor analysis of self-report measures of family functioning. *Family Process*, 24, 225-239.

Bronfenbrenner, U. (1977.). Toward an experimental ecology of human development. *American Psychologist*, 32, 513-531.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 10 (2001),
BR. 4-5 (54-55),
STR. 903-925

KERESTEŠ, G.:
RODITELJSKO...

Bronfenbrenner, U. (1986.). Ecology of the family as a context for human development: Research perspectives. *Developmental Psychology*, 22 (6), 723-742.

Burger, G. K. & Armentrout, J. A. (1971.). A factor analysis of fifth and sixth graders' reports of parental child-rearing behavior. *Developmental Psychology*, 4, 483.

Cox, M. J. & Paley, B. (1997.). Families as systems. *Annual Review of Psychology*, 48, 243-267.

Deković, M. i Raboteg-Šarić, Z. (1997.). Roditeljski odgojni postupci i odnosi adolescenata s vršnjacima. *Društvena istraživanja*, 6, 427-445.

Gabelica-Šupljika, M. (1996.). *Prosocijalno ponašanje djece predškolske dobi i neke karakteristike njihovih roditelja*. Neobjavljen magistarski rad. Filozofski fakultet, Zagreb.

Gable, S., Belsky, J. & Crnic, K. (1992.). Marriage, parenting, and child development: Progress and prospects. *Journal of Family Psychology*, 5(3), 276-294.

Golombok, S., Tasker, F. & Murray, C. (1997.). Children raised in fatherless families from infancy: Family relationships and the socioemotional development of children of lesbian and single heterosexual mothers. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 38, 783-791.

Hetherington, E. M. (1979.). Divorce: A child's perspective. *American Psychologist*, 34, 851-858.

Hetherington, E. M. (1988.). Family relations six years after divorce. In E. M. Hetherington & R. D. Parke (Eds.), *Contemporary readings in child psychology* (pp. 423-438). New York: McGraw-Hill.

Horowitz, J. A. (1995.). A conceptualization of parenting: Examining the single parent family. *Marriage and Family Review*, 20 (1/2), 43-70.

Keresteš, G. (1999.). *Agresivno i prosocijalno ponašanje školske djece u kontekstu ratnih zbivanja: provjera posredujućeg utjecaja roditeljskog ponašanja*. Neobjavljena disertacija. Filozofski fakultet, Zagreb.

Lau, S. & Cheung, P. C. (1987.). Relations between Chinese adolescents' perception of parental control and organization and their perception of parental warmth. *Developmental Psychology*, 23, 726-729.

Maccoby, E. E. & Martin, J. A. (1983.). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. In P. Mussen (Series Ed.) & E. M. Hetherington (Ed.), *Handbook of child psychology* (4th ed.): Vol. 4. Socialization, personality, and social development (pp. 1-101). New York: Wiley.

Martin, C. A. & Colbert, K. K. (1997.). *Parenting: A life span perspective*. New York: McGraw-Hill.

McLoyd, V. C., Jayaratne, T. E., Ceballo, R. & Borquez, J. (1994.). Unemployment and work interruption among African American single mothers: Effects on parenting and adolescent socioemotional functioning. *Child Development*, 65 (2), 562-589.

Parke, R. D. & Buriel, R. (1997.). Socialization in the family: Ethnic and ecological perspective. In P. Mussen (Series Ed.), W. Damon & N. Eisenberg (Eds.), *Handbook of Child Psychology* (5th ed.): Vol. 3. Social, Emotional and Personality Development (pp. 463-552). New York: Wiley.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 10 (2001),
BR. 4-5 (54-55),
STR. 903-925

KERESTEŠ, G.:
RODITELJSKO...

Petz, B. (1985.). *Osnovne statističke metode za nematematičare*. Zagreb: SNL.

Schaefer, E. S. (1965.). Children's reports of parental behavior: An inventory. *Child Development*, 36, 413-424.

Schludermann, E. & Schludermann, S. (1970.). Replicability of factors in Children's Report of Parent Behavior (CRPBI). *Journal of Psychology*, 76, 239-249.

Schludermann, S. & Schludermann, E. (1983.). Sociocultural change and adolescents' perceptions of parent behavior. *Developmental Psychology*, 19 (5), 674-685.

Schludermann, S. & Schludermann, E. (1988.). *Notes on the methodological properties of the CRPBI-108*. Unpublished manuscript, Department of Psychology, University of Manitoba, Winnipeg, Canada.

Steinberg, L., Lamborn, S. D., Dornbusch, S. M. & Darling, N. (1992.). Impact of parenting practices on adolescent achievement: Authoritative parenting, school involvement, and encouragement to succeed. *Child Development*, 63, 1266-1281.

Touliatos, J., Perlmutter, B. F. & Straus. M. A. (1990.). *Handbook of family measurement techniques*. Newbury Park: SAGE.

Vizek-Vidović, V. i Vlahović-Štetić, V. (1998.). *Metrijske karakteristike skale obiteljskog funkcioniranja*. Neobjavljeni podaci. Zagreb: Odsjek za psihologiju.

Vlada Republike Hrvatske (1999.). *Nacionalni program djelovanja za djecu u Republici Hrvatskoj*.

Parental Behaviour and Family Atmosphere in Self-Supporting Mothers' Families

Gordana KERESTEŠ
Faculty of Philosophy, Zagreb

The aim of this work is to examine the influence of family structure, i.e. self-supporting motherhood on the child's and mother's assessment of the overall family atmosphere and three dimensions of the mother's parental behaviour (child acceptance, psychological control, behavioural control) and to check the interactive influence of the child's gender and family structure on the mother's and child's perception of the examined family processes. An additional goal was to establish the degree of connection between the mother's and child's assessments and determine whether the structure of the family is a moderator of this connection. The sample consisted of 795 children of an early adolescent age (697 from families with both parents, 98 from self-supporting mothers' families) and 553 mothers (487 from families with both parents, 66 self-supporting). The results indicated that the family structure has no influence on the child's perception of the mother's parental behaviour and the family

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 10 (2001),
BR. 4-5 (54-55),
STR. 903-925

KERESTEŠ, G.:
RODITELJSKO...

atmosphere. On the other hand, in the way in which the self-supporting mothers and mothers from families with both parents perceive the examined family processes, certain differences have been determined. The greatest difference has been observed in the mother's self-perception of control of the child's behaviour, wherein the self-supporting mothers reported less control than mothers from families with both parents. Similarly, self-supporting mothers also assessed their psychological control over the child to be somewhat lower than that of mothers from traditional families. A significant interactive influence of the child's gender and family structure on the mother's perception of the family atmosphere has also been established as well as a limitedly significant influence of this interaction on the mother's perception of child acceptance. Correlations between the mother's and child's assessments are generally moderate in size, while the family structure has been proven a significant moderator of this connection only in the assessments of the overall family atmosphere.

Elterliches Verhalten und familiäres Klima in Familien allein erziehender Mütter

Gordana KERESTEŠ
Philosophische Fakultät, Zagreb

Mit vorliegender Arbeit sollte untersucht werden, inwiefern durch die familiäre Struktur bzw. eine allein erziehende Mutter die Sichtweise von Mutter und Kind bezüglich des Familienklimas sowie das mütterliche Verhalten (Einstellung zum Kind, psychologische Kontrolle, Verhaltenskontrolle) beeinflusst werden. Außerdem wollte man prüfen, welche Wechselbeziehung zwischen dem Geschlecht des Kindes und der Familienstruktur einerseits und der Art und Weise, wie Mutter und Kind die untersuchten Familienvorgänge erleben, andererseits besteht. Ferner sollte ermittelt werden, in welchem Ausmaß die Einschätzungen von Mutter und Kind in Zusammenhang stehen und ob die Familienstruktur ein Moderator dieses Zusammenhangs ist. An der Untersuchung nahmen 795 Kinder im Alter der Frühadoleszenz teil (697 Kinder aus Familien mit beiden Eltern, 98 Kinder allein erziehender Mütter), ferner 553 Mütter (487 Frauen aus Familien mit beiden Eltern sowie 66 allein erziehende Mütter). Die Untersuchungsergebnisse zeigen, dass die Familienstruktur keinerlei Einfluss hat auf die Art und Weise, wie das Kind das mütterliche Verhalten und das Familienklima einschätzt. Unterschiede bestehen jedoch in den Sichtweisen allein erziehender Mütter und solcher Frauen, die in Familien mit beiden Elternteilen leben. Der größte Unterschied betrifft die Art und Weise, wie Mütter ihre Kontrolle über das Kind

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 10 (2001),
BR. 4-5 (54-55),
STR. 903-925

KERESTEŠ, G.:
RODITELJSKO...

einschätzen: Allein erziehende Mütter bekundeten eine geringere Kontrolle als Frauen, die von ihrem Ehepartner unterstützt werden. Ähnliche Aussagen betreffen auch die psychologische Kontrolle über das Kind, die bei allein erziehenden Müttern etwas schwächer ausgeprägt ist als bei verheirateten Frauen. Es wurde außerdem festgestellt, dass eine starke Wechselbeziehung besteht zwischen dem Geschlecht des Kindes und der Familienstruktur einerseits und der Wahrnehmung des Familienklimas vonseiten der Mutter andererseits; die Einstellung der Mutter zum Kind wird durch diesen Umstand nur geringfügig beeinflusst. Allgemein kann gesagt werden, dass die zwischen den Sichtweisen von Müttern und Kindern bestehenden Korrelationen nur gemäßigte Größen darstellen. Hingegen die Familienstruktur erwies sich als bedeutender moderierender Faktor bei der Entstehung solcher Korrelationen, jedoch nur in Bezug auf die Einschätzung des allgemeinen Familienklimas.